

СУТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Професійна діяльність учителя за своєю природою, характером і результатами є етичною, ґрунтується на етичних законах і принципах. І майбутній учитель повинен чітко усвідомлювати це та діяти на основі “золотих” правил етики. Розпочинати роботу в цьому напрямі необхідно з першого курсу в процесі навчальної етичної діяльності.

Мета статті – розглянути суть, структуру та особливості навчальної етичної діяльності.

До основних понять, якими необхідно оперувати при розгляді суті та структури навчальної етичної діяльності, необхідно зарахувати: етику, мораль, моральність, моральну культуру, моральне виховання, вихованість, моральні почуття, моральну свідомість, етичну взаємодію, етичні мотиви, етичні дії, етичні ставлення, етичну поведінку, педагогічну етику, категорії педагогічної етики. Розглянемо їх більш детально.

Етика є однією з найдавніших галузей філософії, що розглядає теоретичні аспекти моралі. Термін “етика” походить від давньогрецького слова “етос”, що означає норов, характер та ін. Арістотель утворив від цього слова прикметник “етичний”, щоб позначити ним групу чеснот, які мають відношення до характеру людини, – мужність, упевненість, щедрість тощо. Науку, котра вивчає ці етичні чесноти, філософ назвав етикою. Вона вивчає моральні проблеми життя людини, дає визначення добра і зла, розглядає різні моделі міжлюдських відносин. Він стверджував, що етика допомагає пізнати, що треба робити і від чого треба утримуватися.

Поняття “мораль” також має стосунок до норову та характеру. Воно виникло від слова *mores* (лат.) – звичай, норов і поведінка. Цицерон утворив прикметник *moralis*, який описував якості й чесноти, що характеризували темперамент людини, її здібності керуватися у своїй поведінці вказівками розуму та гармонійно будувати свої відносини з іншими людьми [1, с. 592]. Отже, поняття “мораль” і “моральність” визначається як особлива форма моральної свідомості, що здійснює управління поведінкою людини.

Представники гуманістичної педагогіки (В. Вахтеров, К. Вентцель, С. Гессен, П. Каптерев, М. Пирогов, К. Ушинський та ін.) провідним у теорії виховання вважали моральне виховання: “Найвища мета виховання – у вихованні моральному, вихованні морального характеру, а все інше повинно підкорюватися їй” [2, с. 40]. Моральне виховання, на думку П. Каптерева, повинно бути зведено до моральної освіти: “Моральний розвиток і розумова освіта по суті мають абсолютно однакові цілі та прагнення. Мова йде про розумово-моральне прикладання істини до життя людей” [3, с. 152–153]. Аналогічних поглядів дотримувався В. Вахтеров, який вважав, що тільки усвідомлені моральні установки можуть визначати поведінку людини. Провідну роль у моральному вихованні, на його думку, відіграє розумовий розвиток [4].

Сучасні філософи-етики (Л. Архангельський, А. Гусейнов, І. Кон та ін.) визначають поняття “моральна культура” особистості з матеріалістичної позиції, яка перебільшує роль соціальної сутності людини: “Людина стає моральною істотою (з точки зору дескриптивного підходу, тобто описового) під впливом суспільного способу життя, внаслідок формування у неї здібності вступати в моральні відносини з оточуючими, а також потреб у відтворюванні звичних і необхідних форм даних відносин” [5, с. 105].

Поняття “моральна культура особистості” А. Гусейнов та І. Кон [6] розглядають як характеристику морального розвитку особистості, в котрій відображається ступінь освоєння нею морального досвіду суспільства, здатність органічного й послідовного використання в поведінці та відносинах з іншими людьми цінностей, норм і принципів, готовність до постійного самовдосконалення. У цьому визначенні особистість розглядається лише як об’єкт, який повинен прийняти (“засвоїти” або “освоїти”) моральні вимоги суспільства, тим самим позбавляючи її своєї “самості”, свободи вибору й можливості бути свідомим суб’єктом своєї діяльності.

Моральна культура особистості є цілісною системою взаємопов’язаних між собою компонентів: культури моральної свідомості (моральні погляди й переконання); культури етичного мислення (здатність до моральних суджень, розрізнення категорій добра і зла, прекрасного й потворного, уміння користуватися етичним знанням у процесі аналізу, порівняння, узагальнення дійсності, діяльності й поведінки як власної, так і інших людей); культури почуттів, культури поведінки.

Поняття “педагогічна етика” є окремим видом професійної етики. Предметом педагогічної етики є закономірності прояву моралі в свідомості, поведінці, відносинах і діяльності педагога.

Педагогічна мораль є нормативною системою, яка визначає практику морально-педагогічних відносин. У її основі – принципи педагогічної моралі – найбільш загальні вимоги, які виражають напрями поведінки вчителя стосовно того або іншого об’єкта.

Моральні принципи є однією з форм моральної свідомості, в якій моральні вимоги виражаються найбільш узагальнено. Якщо моральна норма приписує, які вчинки людина може здійснювати, то моральні принципи виражають вимоги суспільства до моральної сутності людини, її призначення, характеру взаємовідносин між людьми. Ці принципи, що ввійшли у свідомість людини, виступають своєрідними духовними інструментами морального пізнання зовнішнього світу, самовизначення свого призначення в суспільстві. Закріпившись у свідомості, вони відіграють активну роль у моральному оцінюванні особистістю своїх вчинків і поведінки.

Провідну роль у духовному світі особистості відіграє світогляд, складовою якого є моральні знання і переконання. Їх формування й утвердження у свідомості, практичне втілення залежить від тих моральних принципів, якими керується особистість, на які вона спирається у своїй соціальній діяльності. Дотримання моральних принципів є умовою моральної рівноваги особистості, її здатності бути етично послідовною у своїх

вчинках. Чим чіткіше у світогляді особистості виявляються моральні принципи, чим органічніше вони входять у її переконання та мотиви поведінки, тим більш стійкий стан її морального здоров'я.

Необхідно також розкрити змістовну структуру педагогічної етики, яка включає: моральну свідомість, тобто погляди, переконання, почуття; моральні відносини; моральну діяльність.

Педагогічна етика вивчає характер етичної діяльності та моральних відносин у навчально-виховному процесі, які передбачають: вимогливість до себе й оточуючих; відповідальність як за власну моральну поведінку, так і учнів; постійне управління власними емоціями та моральними почуттями; здатність здійснювати етичні вчинки; уміння оцінити як власні етичні вчинки, так і інших людей, виходячи з етичних норм.

Розглядаючи педагогічну етику, необхідно виділити її категорії, такі як: педагогічна справедливість, педагогічний обов'язок, професійна честь і совість, гідність, педагогічний авторитет та ін.

Ці категорії в педагогічній етиці зараховують як до моральних почуттів, так і до моральних якостей. Моральні почуття є проявом ставлення особистості до предметів і явищ дійсності, що відповідає її запитам та інтересам. За своєю психологічною природою почуття є стійкими умовно-рефлекторними утвореннями у свідомості особистості, слугують підґрунтям її афективно-вольових реакцій у різних обставинах і ситуаціях. Емоції ж є формою вираження почуттів. За своїм соціальним змістом моральні почуття є суб'єктивним ставленням особистості до різних сторін суспільного буття. До моральних почуттів належать почуття милосердя, доброзичливості, справедливості, поваги до дитини, любові до дитини, довіри, співчуття.

У науковій літературі є спроби створити етичну типологію особистості, знайти критерій, який можна покласти в її основу. Більшість спеціалістів вважає, що як такий критерій необхідно визначити моральні якості. Інші переконані, що критерій етичної типології впливає з характеру взаємовідносин між особистістю і суспільством [7, с. 41–42]. Ми погоджуємося з першою думкою. Моральні якості ми особистості є поняттями моральної свідомості, за допомогою якої виділяються і характеризуються найбільш типові риси поведінки. Моральні якості поділяємо на загальні, конкретні і специфічні. До загальних зараховуємо: гуманізм – поважне ставлення до кожної людини, орієнтація на її особистісну гідність, віра в її здатність до самовдосконалення; справедливість – об'єктивна оцінка особистісно-ділових якостей людей у їх діяльності, визнання їхньої індивідуальності, відкритість критиці, самокритичність.

Зазначені нами етичні поняття формуються у процесі навчальної етичної діяльності, яка характеризується тими самими складом, структурою й ознаками, які має навчальна діяльність, але відрізняється певною специфікою: передбачає цілеспрямовану етичну взаємодію суб'єктів педагогічного процесу.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дав змогу встановити, що взаємодія є універсальною категорією, яка розглядається як методологічний принцип пізнання природи та людей, як форма руху будь-якої системи, як інтегруючий чинник, що об'єднує частини в ціле, як вид відносин або зв'язків, безпосередніх або опосередкованих, як процес впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного.

У навчально-пізнавальній діяльності етична взаємодія відображає характер як безпосередніх відносин викладача і студента, студента і студента, так і не обов'язкові безпосередні навчальні контакти, тобто взаємообмін думками та почуттями, що сприяє етичному розвитку як студента, так і викладача. Вона визначається існуванням і організацією учіння, відображаючи процеси інтеракцій, їх взаємну зумовленість, вплив викладача і студента один на одного, зміну їх інтелектуального, емоційного та психофізичного станів у напрямі особистісного та професійного зростання.

Особливість навчальної етичної взаємодії суб'єктів у тому, що вона характеризується: їхніми етичними взаємовідносинами в сумісній навчальній діяльності (компетентністю в розв'язанні етичних ситуацій, толерантністю у вирішенні конфліктів, що забезпечує моральну комфортність суб'єктів пізнавальних дій); індивідуальним етичним розвитком кожного студента (його емоційної, інтелектуальної, вольової, предметно-практичної сфери життєдіяльності, здатність до рефлексії своїх вчинків та дій).

Навчальна етична взаємодія вимагає педагогічно цілеспрямованої навчальної етичної діяльності майбутнього вчителя щодо формування в нього етичних знань, якостей та етичної поведінки, які суттєво впливають на ефективність професійно-педагогічної підготовки.

Постійній етичній взаємодії, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, сприяють: правильна організація процесу спілкування; підвищення ролі оцінних дій учнів, утвердження віри в позитивні якості товариша; орієнтація на позитивне в людях, яка спрямована на виявлення кращих сторін своєї особистості; організація спеціальних педагогічних ситуацій; організація діяльності за вибором; своєчасна непомітна допомога, схвалення педагога; виявлення позитивних і негативних впливів на студента, розвиток дружніх зв'язків; підвищення ролі оцінних дій студента, утвердження віри в позитивні якості товариша; створення ситуацій переживання у зв'язку із самоствердженням у колективі на основі участі в колективних формах діяльності; знання індивідуальних особливостей студентів з метою коригування системи знань, умінь, якостей, здійснення етичних дій, вчинків і поведінки студентів; проведення занять у формі ділових і рольових ігор, диспутів, заочних подорожей тощо з метою розвитку інтересу до моральної проблематики, більш тісної взаємодії студентів у процесі навчання; створення позитивної атмосфери на заняттях; використання різних видів групової роботи; організація спілкування студентів, яке координує цілі та дії, узгоджує етичні рішення, сприяє взаєморозумінню, розвитку емпатії, усвідомлення як своєї поведінки, так і одногрупників, налагоджує співпрацю та формує турботливе ставлення один до одного.

Висновки. Отже, вважаємо, що навчальна етична діяльність майбутнього вчителя є навчальною діяльністю, свідомо спрямованою на формування етичних понять і етики поведінки, педагогічної етики в цілому в процесі етичної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

Література

1. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т. 1. – 608 с.
2. Каптерев П.Ф. Новая русская педагогика: ее главнейшие идеи, направления и деятели / П.Ф. Каптерев. – СПб., 1914. – 384 с.
3. Каптерев П.Ф. Педагогический процесс / П.Ф. Каптерев // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1982. – С. 163–232.
4. Вахтеров В.П. Основы новой педагогики / В.П. Вахтеров // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1987. – С. 269–324.
5. Архангельский Л.М. Марксистская этика: предмет, структура, основные направления / Л.М. Архангельский. – М. : Мысль, 1985. – 239 с.
6. Словарь по этике / [под ред. А.А. Гусейнова, И.С. Кона]. – М. : Политиздат, 1989. – 221 с.
7. Архангельский Л.М. Социально-этические проблемы теории личности / Л.М. Архангельский. – М. : Мысль, 1974. – 296 с.

СУЩЕНКО Л.О.

ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ Й ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Підвищення ролі науки в суспільстві, зростання її соціального престижу висуває високі вимоги до знань про науку. Аналіз науки передбачає звернення до її виникнення та розвитку.

Становлення науки пов'язане з таким ступенем розвитку людського суспільства, коли був нагромаджений певний мінімум наукових знань і здійснювалась передача їх у різних видах практичної діяльності.

Важливий внесок у розробку цієї теми зробили О.І. Жилінська та О.М. Обушна. Дослідження О.І. Жилінської окреслює ряд висновків і пропозицій, спрямованих на прискорення процесу становлення й ефективного функціонування організаційно-економічного механізму реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. У праці О.М. Обушної зроблено аналіз результатів моделювання та прогнозування динаміки, різноманітних кваліфікаційних груп науковців.

Характеристику науки вперше було дано Арістотелем. Він створює науку як особливу форму знання – знання заради самого знання, і в досягненні його вбачає вищу мету людської діяльності. Успіхи природознавства епохи Відродження створили нову об'єктивну основу виникнення філософського дослідження науки, а необхідність і неминучість боротьби зі схоластиком стимулювали цей процес [3].

Подальший розвиток науки привів до синтезу органічного поєднання теоретичних і емпіричних методів дослідження. Такий тип наукового пізнання характерний для науки Нового часу.